

פרים הנטושים התמלאו, ועשרות מעברות שינו את נוף הארץ — ועבודה לאלפים אין. ואז הוחלט ליצור עבורם תעסוקה. מדי בוקר היו רבבות עולים יוצאים ממחנותיהם כשפתק לשכת העבודה בידיהם ובלבם הידיעה הברורה כי אין להם מה לעשות, חוץ מאשר להרוג את היום.

עבודת-הדחק נולדה. ללא תקציב, ללא תיכנון, ללא הכנה מוקדמת. כאשר היה דרוש כסף לתשלום השכר, היו פונים ראשי משרד-העבודה אל שר-האוצר המנוח, אליעזר קפלן, מבקשים הקצבה נוספת. "ואז", לדברי אחד מאתם הראשיים, "או שהיה נתן או שלא היה נתן. אבל בסוף תמיד נתן. הרבבות במחנות העולים לחצו".

באותם ימי בראשית נוצרו הדפוסים של עבודת הדחק והם רובצים עליה כקללה, עד היום הזה. כל אורה שנסע או בכבישים יכול היה לראות את קבוצות "הפועלים" שוכבות בצדי הדרכים. לעתים היה משהו אחר בטוריה או באת, מתבונן תוך גישה פילוסופית עמוקה בערימות החצץ ומדי פעם מנער את עצמו לגירוד מיואש של הערימה. עד אשר אני עצמי יצאתי לעבוד כפועל דחק, ציירתי בעיני רוחי את אותו יצור כאדם העומד לצידו הכביש ומסובב בעצלתיים את התמרור הירוק-אדום, ליד חבית-הזפת של מתקני הכבישים.

כיום שוב אין קוראים לזה עבודת דחק, אלא עבודה יוומה. התגובה הגיעה לממדים כאלה, שמשרד העבודה הוריד את מספר העובדים בתקוון כבישים הרבה מתחת למינימום הדרוש — רק כדי לא לעורר את דחליל ההתבטלות בזכרון הארץ. אך שינוי השם ב-1954 לא גרם לשינוי מהותי. עובדי לשכת-העבודה עצמם אינם קוראים לעבודות אלה בשמן החדש, כי אם מוסיפים לקרוא להן עבודות-דחק. ואותה השאלה, שאך הסתמנה באופק הישראלי לפני עשר שנים, עומדת עדיין בכל חומרתה: האם עבודת הדחק משתלמת מבחינה כלכלית? האם היא רצויה מבחינה מוסרית? התשובה, לשתי השאלות היא: לא.

★ ★ ★

לא שווה 24 מיליון

נית לרע שהמדינה היא עסק מסחרי גדול, אשר כל אחד ממשלמי-המסים הוא בעל-מניות בה. פעם לשנה מקבל בעל-המניות דו"ח ממנהלי החברה, ובו פירוט ההוצאות וההכנסות של השנה שעברה, ואומדן הפעולות הכספיות המשוערות של השנה הבאה. הוא נוטל את התקציב לידו, ומכיוון שבסופו של דבר מדובר כאן בכספו שלו, הוא מנסה לראות לאן הולכים מסיו.

המליונים במיסמך מרתק זה, ששמו הצעת התקציב לשנת הכספים 1959/60, ערוכים בטורים ארוכים כאילו היו חילוי עפרת ששחים פרוטות. בין המליונים הללו מופיע גם סעיף הנקרא עבודה יוומה, המסתכם בסכום של 24,240,866 ל"י. מה נעשה בכסף זה? התקציב נותן פירוט מלא ומאלף, שיש בו לספק את סקרנותו של כל בעל-מניות. אולם כאשר נשאלת השאלה: האם זה היה שווה 24 מיליון לירות ועוד כמה רבבות? אין הספר נותן כל תשובה. מבחינה כספית פשוטה אפשר לומר בוודאות: מה שנעשה בתקציב העבודה היוומה לא היה שווה 24 מיליון ל"י.

סכום זה חולק בין כמה סעיפים עיקריים: הגדול שבהם הוא היעור (ק"ל וממשלה), לו הוקצו יותר מ-830 אלף ימי עבודה, בסך של כמעט ששה מיליון לירות. על שימור-קרקע הוצאו כמעט מיליון ל"י, על הכשרת-קרקע וניקיון, קצת יותר משלושה מיליון

ל"י; על עבודות של רשויות מקומיות קרוב לשלושה מיליון ל"י. כל אלה נחשבות, בעיני הממשלה, כפעולות משקיות רגילות. אולי לא רגטיביות מבחינה כספית, אולם בכל זאת פעולות שכל מדינה עוסקת בהן, כחלק מן השירותים שהיא חייבת לקיימם, ועל כן יש הצדקה בקיומן.

אולם בתקציב מצויים עוד כמה סעיפים, כגון "ויסות תעסוקה" (כמעט שבעה מיליון ל"י) או "קשישים ומוגבלים" (כמעט שני מיליון ל"י). בסעיפים אלה, כלולה עבודה שאפילו אנשי משרד העבודה מודים כי ערכה הכלכלי, הבטחוני או הלאומי אפסי, וכי מטרתה היחידה היא לספק תעסוקה למוגבלים. 600 אלף ימי עבודה מתוך סכום זה, למשל, הוצאו על צורות שונות של מיזמוז גלוי: סידור גינות מסביב לבתי-ספר, בתי-חולים או מוסדות ציבוריים שונים, סידור האבנים בחצרות תחנות המשטרה. בירושלים, לשם דוגמה, אפשר לראות פועלים עוסקים בסידור גן ציבורי בממילא. גינה ציבורית היא אמנם דבר יפה, אולם האם זהו השימוש היעיל ביותר שאפשר היה למצוא לכספי המדינה? הודה זלמן חן, דובר משרד העבודה: "אלפים שנה לא היה שם גן, ואפשר היה לחכות עוד כמה שנים. אבל מוכרחים לספק עבודה".

לפי אומדנה רשמית, מעריכים כי הפועלים המוגבלים המועסקים במסגרת עבודות הדחק, בשכר ממוצע של ארבע לירות ליום, נותנים פרוין שכרו מגיע ל-60%-70% משכרם. מה מידת פרוין העבודה של פועלים בריאים, שאינם מוגבלים מבחינה פיזית או מבחינת הגיל? לשאלה זו, אין איש יכול לתת תשובה מוסכמת. כי אין ממוצע. הספק העבודה של פועל דחק יכול לנוע מאסר ועד לעשרות אחוזים.

★ ★ ★

אולמן לבטלה

אין בן ברור שמבחינה כלכלית פשוטה, אין המדינה מקבלת את התמורה המלאה ל-24 מיליון הל"י שהוקצו לעבודות יוומה. "אבל" טוענים מחייבי הסדר הקיים בשטח זה, "עבודות הדחק משמשות לפחות כר היתוך לעולים החדשים. במסגרת זו הם לומדים לראשונה לעבוד ודרכים-כספיים, ומתרגלים בהדרגה לחיי עמל ויצירה". העולה החדש, לפי תיאוריה זו, נכנס לעבודת הדחק כיהודי גלותי בעל מסורת ונשיות של סוחר או חייט, ויוצא משם פועל שהוכשר לעבודה גופנית קשה.

אין דבר רחוק יותר מן המציאות. אילו רצתה המדינה להעביר את העולים החדשים קורס ממושך ויסודי ברוח-הבטלה ובשיגאה לעבודה, לא יכלה למצוא מסגרת יעילה יותר מאשר עבודת הדחק. נסיוני האישי בשטח זה, כפועל ייעור ושימור-קרקע, שאיר אותי מוזעזע לחלוטין ממה שראיתי. כבר ראיתי בחיי קבוצות הכשרה בקיבוצים, מורכבות מנוער בורגני עולה, שרטן כאשר נתנו לו עבודה פיזית. פועלי הדחק שהכרת לא רטנו; הם קיללו וחרפו, וכל גידוף היה חוזר מיטען מתריד של שיגאה עד כי נדמה היה שכאן עובדים אסירים בפרך, לא פועלים בשכר. כי פועל הדחק היה משוכנע, מן הרגע הראשון שבו עמד בתור לקבלת פנקס-עבודה, שהוא רק קיבל את אשר מגיע לו; שהמדינה חייבת לפרנס אותו — אך מאחר ואין עבורו עבודה רגילה בענפי המשק היצרניים, מעמידים פנים כאילו נמצאה עבורו תעסוקה. לגבי, עבודת הדחק היא צורה מחוכמת לשלם לו קיצבה, מבלי שיערה כאילו קיבל דבר תמורת לא כלום. אך ברור לו כי זהו שקר מוסכם, וכאשר דורשים ממנו בכל זאת לספק עבודה כלשהי, הוא רואה בכך הפרה גסה של ההסכם האילם, נסיון של ניצול מחפיר העומד בניגוד למקובל.

יש לו גם על מה להסתמך. לא רק שסוג העבודה שהוא מועסק בה נראה לו כבלתי חיוני, אלא ששכרו נמוך משכרו של פועל רגיל. פועל חקלאי, אשר שכרו הוא הנמוך ביותר בשוק העבודה המאורגן, מקבל 6.920 ל"י נטו ליום; פועל דחק מקבל 5.400 ל"י ליום. ההגיון הפרימיטיבי ביותר מסיק מיד את המסקנה: "אין משלמים לי שכר מלא; פירושו של דבר שאין מצפים ממני לעבוד עבודה מלאה. ואם אין מצפים ממני לעבוד עבודה מלאה — מי יאמר כמה בדיוק עלי לעבוד?" משם ועד למסקנה, כי כל עבודה שיעשה אינה מעטה מדי ביחס לשכר שהוא מקבל, המרחק קטן מאד. ואמנם, זוהי המסקנה אליה מגיעים רוב עובדי-הדחק.

★ ★ ★

מדריך למיזמוז

ב כמה עבודות נקבעה נורמה, אשר הפועל חייב למלאה אם רצונו לזכות בשכר של שמונה שעות עבודה. איוו קללה לא הותכה על ראשו של ממציא השיטה הזאת? הנורמה ביעור, למשל, נקבעה בשיתוף עם נציגי האגודה המקצועית של הפועלים החקלאיים. היא מחושבת לפועל בעל כושר מוגבל; פועל בריא יכול לגמור את הנורמה — וזאת אני יכול לאשר מנסיוני — תוך עבודה מאומצת של ארבע שעות. לעתים עליו לעבוד בשטח קשה במיוחד, ואז — תימשך העבודה שעה או שעה-יחצי נוספת. לעומת זאת, בשטח קל במיוחד, יכול הוא להספיק את כל הנורמה תוך שלש שעות או פחות. ובכל זאת מקימים הפועלים צהחה, שמגדלים אותם.

כי אמת-המידה שלהם אינה אמת-מידה של עבודה רגילה, אצל בעל-בית רגיל. הם משוים את עבודתם עם יתר עבודות הדחק — ורואים כי הנורמה (הנמוכה יחסית) שנקבעה להם — מקבלת מימד-יענק בהשואה לעבודת הדחק הרגילה. כי רק עבודות מעטות מאד ניתנות לביצוע לפי נורמה. ואיפה שאין נורמה — אין עבודה. המחאות אינן כל כך נגד הנורמה, כמו נגד עצם הרעיון שהם חייבים לעבוד באמת.

אם העבודה הקשה ביותר, הנקבעת לפי נורמה, היא עבודה של שלושה-חמש שעות מאומצות, מה המצב בעבודות אחרות, שלגביהן לא נקבעה נורמה? הדבר תלוי, בראש וראשונה, במקום העבודה ובמנהל העבודה, אך בכל המקרים נהוג כלל יסודי משותף: מה שפחות עבודה, מה שיותר זמן. למשל:

● **הצבא** נחשב לגן-עדן של פועלי הדחק. כי שם אין הפועלים מועסקים בעבודות בטחוניות בעלות אופי חיוני, שאפשר היה לצפות לה לפחות הרגש הפטריוטי של הפועל ידרבן אותו למאמץ כלשהו. בדרך כלל מועסקים הפועלים בעבודות ניקוי, סילוק קוצים, וכדומה. כמעט תמיד, האישי האחראי עליהם הוא חייל. "ומה איכפת לו אם מתמזמוז?" הודה בפני אחד מחברי העבודה, שהתנסה בשטח זה. "הוא צריך לשרת 30 חודש בצבא — ולא איכפת לו אם גם אני אעבוד שם חודש". לרוב, אין לאותם חיילים נסיון מקצועי כמארגני עבודה, או כמשגיחים. לא פעם, אלה הם בעלי דרגות נמוכות, אשר הרופא קבע להם כמה שבועות של עבודה קלה. ואם הם עושים עבודה קלה, מדוע ידרשו עבודה קשה מאחרים?

● **החוות הנסיוניות הממשלתיות** מנוהלות על-ידי צוות מומחים קבוע קטן מאד; כל יתר העובדים הם פועלי-דחק. זוהי עבודה אשר מטבעה אינה ניתנת לביצוע על פי נורמות. כי אם ידרשו מפועל, למשל, למדוד את צמיחתו של שתיל על פי נורמה, אפשר להניח בחשון גמור כי לא יבצע את עבודתו כהוגן. ואז לא תהיה שחה פרוטה. הגורם המכריע כאן הם מנהל החחה והסגל הקבוע. בגילת, למשל, חוות החסיונות בדרום, ידוע כי פרוין העבודה גבוה למדי. אולם הסיבה נעוצה במנהל החחה; התחת האחרות ידועות בין פועלי הלשכות כמקומות אידיאליים בהם אפשר להתמזמוז.

● **מע"ץ** הוא הגוף האחראי לביצוע העבודות הציבוריות במדינה. חלקו בתקציב הדחק (מיליון ל"י) אינו גדול יחסית, אולם בסולם העדיפויות של פועלי-הדחק זהו מקום טוב למדי. כי לרוב אין בו נורמות. כאשר נקבעת בכל זאת נורמה, נעשה הדבר על-ידי מנהל העבודה במקום כשצעקות הפועלים לוחצות עליו להנמיך את דרישתו ככל האפשר.

● **המשטרה** מעסיקה אף היא פועלי-דחק, בעבודות ניקיון וגינון מסביב לתחנות. פעם היו עוסקים בעבודה זאת אסירים; כיום זהו מקום-עבודה נכסף, פרס שמזכיר הלשכה מעניק לאלה מבין פועלי-הדחק שלו, הזכאים לעבודה קלה.

★ ★ ★

התחרות בין-מפלגתית

את ההגדרה הקלאסית לסוג זה של עבודה שמעתי מפי אחד הנוסעים במשאית שהובילה אותנו לשימור-קרקע, בסביבות קיבוץ דליה. "אצלנו", התגאה, "זה כמו בתחנת השידור בבדיחה הערבית המפורסמת: מנגנים קצת מוסיקה. המוסיקה נפסקת

הדחוקים צועדים

ברחובות הראשיים של חיפה. הם באו ברגל מתל-חוף מרחק כמה קילומטרים, כדי להפגין לפני משרדי מועצת פועלי חיפה נגד מצב האבטלה השורר אצלם. השלטת הצרפתי-העברי מכריז: "דירי תל-חוף מבקשים צדק לחם ועבודה". עבודת-הדחק, שכל הצדקה קיומה הוא להבטיח למובטלים את תנאי-החיה המינימליים הדרושים להם ולמנוע הפגנות כאלה, לא הצליחה במשימתה הפעם. כמו אלה, נמצאים עוד רבבות פועלי-דחק בלתי-סרוצים מן ההסדר הקיים.